Modele culturale (economice) europene: Reverberații ale iluminismului într-o lume globalizată

Dan POPESCU

Universitatea „Lucian Blaga" din Sibiu, Universitatea din București
"Lucian Blaga" University of Sibiu, University of Bucharest
Personal e-mail: dan.popescu@ulbsibiu.ro

European cultural (economic) models

The cultural models, namely European economics, has concerned and still concern the research on a highly important plan. In this scenery, the economic research tries to establish a certain relation between the schools of economic visions with a more complex perspective and the cultural models, often the prevalence of technical components. Anyway, I appreciate that all these cathegories have their genesis in The Renaissance and especially in Illuminism, and lately, in Industrial Revolution still continuing nowadays. Especially for Europe and not only. What are the coordinates and their actuality? What meanings and experiences may detach in a integrated and globalized world? There are questions which the following study ails at answering.

Keywords: Economic models, Economic schools, integration, globalization, Renaissance, Illuminism, Industrial Revolutions, China, „Russian world"

Conferință
în Aula Magna a Academiei Române,
în cadrul programului POSDRU
„Modele culturale europene
– sincronizare – durabilitate",
Reuniune internațională,
1-2 octombrie 2014

Stimate domnule Președinte academician Eugen Simion, stimați domni și doamne academicieni, stimați domni profesori, stimați colegi,

Problema modelelor culturale europene este eminamente pasionantă pentru cercetători. Pentru acei cercetători doritori să ofere concepte și aplicații de cea mai bună calitate și profitabilitate socială. În opinia mea, o asemenea problemă se impune desprinsă dintr-un cadru îngust, limitat de cerințe și obligativități. Ea trebuie să reflecteze o mare diversitate culturală, bine înrădăcinată prin tradiții și cutume. Diversitate, păstrând principii fundamentale însă, deschisă continuu spre nou, spre îmbogățire. Cu alte cuvinte, modelele pot fi considerate ca un cadru, în timp nu imuabil, ci, dimpotrivă, în schimbare. Iar modelele economice, într-o bună măsură componente ale modelelor culturale, de regulă mult mai restrânse și tehnicizate în raport cu acestea, nu au cum să nu urmeze asemenea evoluții.

Deopotrivă, modelele vădesc, de multe ori o arie de cuprindere amplă, ele sunt geneza din care – cum bine arăta colegul profesor francez Serge Fauchereau – izvorăște, cel mai adesea, moda. Moda „Coca-Cola" sau cea a unor filme cu pistolari izvorăsc, amândouă, dintr-un anume model. Oricum, este cert că, în mare – referindu-ne acum la economie, chestiune însă valabilă pentru modelele culturale în general –, în destul de multe modele se merge spre deschidere, spre cunoaștere largă, profundă, detaliată, spre univers, spre „lumină"... Este o distanță apreciabilă și firească dintre cei doi cercetători români – dr. Iosif Anghel și dr. Tiberiu Schatteles, care, pentru economia românească, în urmă cu circa 5 decenii, avansau,

foarte meritoriu, teoria modelelor economice și ceea ce cercetătorii economiști de acum produc în domeniu. Și este un merit în acest sens că, în mare, în România nu au fost preluate aidoma, otova modele din altă parte. Încă o precizare: firește că, de-a lungul mileniilor și secolelor, Asia, America Latină – vezi India, China, Japonia, Mexic, Bolivia, maya, aztecii ș.a., și chiar Africa, într-o anumită privință – au reprezentat considerabil în câmpul cercetării și al practicii, prin civilizațiile lor, prin activitățile respective. Ne vom referi însă la modele culturale, economice cu precădere din unghi european.

Trebuie să spunem că în economie, de regulă, distingem diferit, atât școli de gândire economică cât și modele economice. Pentru Europa, după școala de gândire economică din Grecia Antică – mai ales Platon, Aristotel – și după școala respectivă din Roma Antică – Cato cel Bătrân, Cicero, frații Gracchi –, cu accent pe economie agrară de exemplu – preluând o serie de idei dintre cele mai valoroase s-a afirmat strălucitor școala de gândire economică din Evul Mediu – cadru în care au iradiat înțelepciune și povețe Fericitul Augustin, Sfântul Toma D'Aquino, Erasmus din Rotterdam, Nicolaus Olahus ș.a. Aproape în paralel, ereziile au mers chiar mai departe. Ca pe urmă să se desfășoare la parametrii din ce în ce mai ridicați, mai cuprinzători, școlile mercantilistă, fiziocrată – „Laissez faire, laissez passer, le monde va de lui même" – școala de gândire economică clasică, cu englezii Adam Smith, D. Ricardo, Th.R. Malthus, dar și francezul Jean Baptiste Say, primul titular al unui curs de Economie Politică la o universitate franceză. Apoi, au fost încă numeroase școli, printre care amintim socialiștii utopici, pe urmă marginaliștii – cu profesorul vienez Carl Menger–, revoluționarii – cu Marx și Engels – școlile istorice și noile școli istorice, școala keynesistă – cu marele său mentor englezul lord John Maynard Keynes –, școala economiei sociale și solidare – germanul F.W. Raiffeisen, francezii Leon Bourgeois, Charles Gide ș.a. În sfârșit, dar departe de a epuiza enumerarea, școala „noilor economiști liberali", respectiv libertarianismul, școala de gândire a dezvoltării durabile și sustenabile, cea care abordează în general, lumea economică integrată și globală etc. S-a pornit, deci, de la individ – care a rămas celulă de bază de cunoaștere, de comportament, de atitudini – spre Europa, spre global. Ceea ce mai trebuie semnalat este și faptul că în actualele condiții ale crizei economico-financiare mondiale – care, uneori diminuează, fără a înceta, alteori se amplifică, amenințând mai puternic – se vădește o anume recrudescență a naționalismului economic – în sensul celui înțeles spre anii 1940 de românul Ion Veverca – după cum se vădesc semnale de „surdină" ridicate acelora care pun, uneori, interesul comunitar sau global înaintea celui național. Ar trebui, totuși, invers. Totodată, nu de puține ori, diferențele dintre anumite trăsături ale unor școli se vădesc relativ mai puțin semnificative. Astfel, dacă Carl Menger explică valoarea mărfurilor prin utilitatea lor, ele totuși reprezentând produse de valoare ale activităților umane, Karl Marx pune accentul pe valoarea mărfurilor ca produse ale muncii umane, dar verificată exclusiv prin cererea de piață, respectiv prin realizarea valorilor ei de întrebuințare. Și desigur, am putea continua...

Or, toate aceste școli, într-un fel sau altul, într-o măsură mai mică sau mai mare, se regăsesc prin tezele și ideile lor în modelele economice, în modele de dezvoltare economică, respectiv cel anglo-saxon, cel vest-european, cel al economiei sociale de piață, cel nord-european, cel nipon, cel al țărilor foste colonii care și-au dobândit independența de stat – de cea economică, de regulă, din păcate nu poate fi vorba – începând cu mijlocul deceniului 5 al secolului trecut, modelul economiilor actualmente emergente, cel al țărilor care au trecut de la economia strict-centralizată la economia de piață, insuficient însă definită în trăsăturile ei etc. Uneori, fără a ține seama de conținutul ca atare al unor modele, reflectând realități concrete, sunt avansate în acest cadru, în unele economii, recomandări fierbinți de a prelua un model sau altul. Și în România, pe la începutul anilor 1990, s-au făcut astfel de trimiteri, respectiv să preluăm modelul suedez. Eronat. Nu se ținea seama de diferențe, de ceea ce au adus nou Jean Bernadotte și urmașii săi în acest model. Nu s-a ținut seama de faptul că suedezii au construit, industrie, infrastructuri, comerț, agricultură, în vreme ce noi „ne-am străduit" să distrugem. Și încă. De multe ori, în economie, spre deosebire de cultură, modelele propuse sunt consistent mai tehnice, dobândesc, deopotrivă, un rol de instrument de evaluare, investigație, de concluzionare etc., ceea ce nu le reduce relativ din însemnătate, audiență, comparativ cu modelele culturale considerate de o amplitudine mai mare. De asemenea, uneori, ca o consecință a influențelor celor puternici dinafară sau dinăuntru a unor interese punctuale, ca o consecință a corupției, endemică în anumite limite, modelele economice pot concretiza eronat, fiind necesar ca astfel de chestiuni să fie examinate foarte atent. Dar să revenim.

Problema pe care o ridic acum este aceasta: există pentru aceste modele, există pentru școlile de gândire economică care le-au nutrit, un izvor general de alimentare? Și dacă da, care este acela și de ce? Răspunsul pe care îl ofer este pozitiv. În plan european, dar cu reverberații în întreaga lume constituită, deseori, din Europe mai mici – neîndoielnic, vezi Statele Unite, statele din America Latină etc. – acest izvor poate fi considerat Renașterea, abordată ca un proces larg, reflectând anumite trăsături ale spiritului uman vădite încă din antichitate. Să ne gândim la

„Capitalismul antic" cu splendide edificii, dar și, apoi, la Veneția și Florența și mai ales la ceea ce, nu la mult timp a urmat Renașterii – Iluminismul. Cu alte cuvinte, elemente însemnate ale unei culturi europene comune, strălucind prin conținutul lor valoros. Să explicăm, concentrându-ne cu precădere pe Iluminism.

Iluminismul este, îndeobște recunoscut, termenul folosit pentru a denumi o perioadă istorică captivantă, situată între sfârșitul secolului XVII și Revoluția franceză (vezi și prof. Dorinda Outram, Rochester University, New York, „Panorama Iluminismului", Edit. ALL, 2008, București; vezi, deasemenea, Dan Popescu, *Amenințări pentru secolul XXI*, capit. Economie și cultură, Edit. Continent, Sibiu-București, 2014). Iluminismul a fost (și este) epoca raționalismului, epoca toleranței, „o eră a curiozității neîngrădite care avea ca obiect universul fizic și natura minții umane, respingerea superstițiilor și o încredere sporită în observație și experiment pentru a ajunge la adevăr". A fost, de fapt, epoca în care s-au pus temeliile lumii în care trăim. „Iluminismul se vădește asemenea unui ocean în care un adevărat sistem de vânturi și maree se mișcă în direcții diferite". Iluminiștilor, J.J. Rousseau, enciclopediștii, Lock, Kant, Herder ș.a., chiar dacă și-au asumat cu greutate faptul că în epoca lor era încă acceptată sclavia, ei au promovat mărinimia și au construit o bună convietuire între religie și rațiune.

Și încă. Iluminismul este legat de globalitate. Dar și de o globalizare generată după epoca Imperiului Roman (o primă și esențială etapă a globalizării), de marile descoperiri geografice și, neapărat, de zorii Revoluțiilor industriale. Temele intelectuale clasice preluate din filozofia, printre altele, economică și imaginarul Greciei și Romei imperiale conferă tradiții iluminismului. Iar examinarea istorică și deopotrivă a prezentului și privirea spre viitor, disiparea iluminismului la nivelul oamenilor, îi conferă acestuia nu doar legimitate, ci și o perspectivă cu totul remarcabilă. Uneori s-a afirmat că Newton l-a exclus pe Dumnezeu din univers. Eu consider, mai degrabă, că a coabitat și a colaborat astfel. Mai departe, marele raționalist cartezian Descartes anunța desprinderea de scolastică, clarificând răspunsuri drept adevăruri demonstrate. Ca urmare, filozofia lui Descartes nu apare ca un sistem rigid, ci ca un sistem bazat pe o experiență personală, rămânând la latitudinea cititorului dacă-l acceptă sau nu. Descartes a recomandat adepților săi o atitudine de permanentă îndoială, de optimism, dar și de scepticism în raport cu lumea, în raport cu ei înșiși, cu propriile lor opinii, păreri, construcții filozofice sau practice. Dintr-o astfel de perspectivă, Descartes a susținut că adevărul matematic, singura formă de adevăr rămasă după respingerea dovezilor furnizate de trup, rezidă în sine însuși. Că nu prea există natură umană, ci numai gândire, rațiune, raționalitate. Iată doar câteva punți de legătură deosebite cu economia.

Arhetipurile iluminismului converg, practic, toate, într-o asemenea direcție. Nu atât sfinții și cavalerii medievali, nu atât personaje fie ele cât de puternice, ci mai ales provocarea modelelor destinate emulației, promovarea unor potențiale soluții pentru a ieși din situații dificile. Pe urmă, politicianul, în viziune iluministă alcătuind împreună cu omul de știință și gânditorul o singură ființă (cât de departe este însă această viziune iluministă de politicienii ignoranți și corupți din zilele noastre). Pe urmă femeia savantă, cititorul în ideea lecturii ca modalitate de trăire a unei vieți luminate, filozoful, desigur, filantropul, deloc în ultimul rând. Dar și monahul liberal, birocratul, tehnicianul, inventatorul, simplitatea, introspecția dătătoare de speranțe dar și critică, mai ales critică, în sfârșit toleranța și încă multe altele. Într-o astfel de lumină putem spune că iluminismul a fost dintotdeauna prezent în multe din ceea ce a avut și are bun omenirea în ea. Putem spune, deasemenea, că iluminismul nu are un sfârșit, fiind o filozofie deschisă, promotoare, generoasă, promovând atitudini pe potrivă. Nu întâmplător, enciclopedismul, universalismul constituie trăsături ale iluminismului.

Este, dar, firesc ca școli de gândire economică și, în speță, modele de dezvoltare și creștere economică mai ales din unghiul finalităților lor, să se revendice de la iluminism. Mercantiliștii au fost oameni, cercetători cu multă carte. Așa și-au dat seama de piață, intuind unele procese – chiar dacă considerabil incomplet – de creare a bogăției. Fiziocrații au fost filozofi, medici, Modelul reproducției al doctorului Fr. Quesnay este semnificativ astfel, Adam Smith a fost întâi profesor universitar de literatură și morală engleză și pe urmă a studiat temeinic economia, J.B. Say a dovedit un amplu orizont cultural. Carl Menger încerca să înțeleagă lumea, să obțină ne rezultate economice mai bune. Românul mare economist Mihai Manoilescu, cel care eminamente a răsturnat teoria comerțului internațional și a raporturilor protecționism – liberalism, a fost inginer și apoi autodidact în economie, autodidact cum de altfel a fost, mult înaintea sa, și P.J. Proudhome. Iată, dar, argumente deloc neînsemnate care susțin iluminismul ca albie de formare a școlilor și modelelor economice. Reverberații care au rezistat și rezistă în timp tocmai prin consistența lor științifică, umană. Mai sunt însă elemente ce trebuie adăugate astfel.

Mai mulți alți factori sunt în măsură să completeze și să confere realism unui astfel de tablou al genezei, al legăturilor dintre iluminism – fără să ocolim deloc reprezentarea sa în planul economic ca atare – și școlile, modelele de gândire economică. Pe

de o parte, gândirea economică de pe alte continente, pe măsură ce lumea a devenit „mai mică", Europa s-a extins pe Terra și deopotrivă s-a nutrit, într-un fel sau altul, și de la alții, s-a dezvoltat sensibil. Deci, gândirea respectivă de pe alte continente o putem regăsi, mai pronunțat sau mai palid, în gândirea economică europeană și, adeseori, și invers. Este vorba, opiniez, de principii, de descoperiri în știință și efectele în plan ideatic și în practică ale acestor descoperiri în condițiile în care nu erau cunoscute în Europa. Este vorba de o anumită solidaritate de colectivitate, de o anume înțelegere a aberației castelor. Este vorba și de modestie, de umilință, acestea câștigând teren în raport cu infatuarea seniorială sau de un alt tip. Este vorba de reverberațiile unor alte religii, credințe decât cele catolice, ortodoxe, protestante și înțelegerea și a altor filozofii și principii economice. Este vorba de o mai bună comunicare. Sunt multe de spus...

Este drept că, în condițiile în care continente, teritorii, state, formațiuni, popoare, indivizi, colectivități cu care vechea strălucitoarea, structurata, somptuoasa civilizație europeană s-a interferat, deseori puternic, mai multe percepte europene devenind izbânditoare, la fel noile noțiuni capitaliste deși vizibile încă din antichitate – precum piață, buget, cheltuieli, profit, management, investiții, recuperarea lor ș.a. – au vădit și vădesc în decursul a 1- 2 secole energii însemnate. Energii mai puțin consumate, mai puțin erodate, mai puțin „obosite". Un asemenea dinamism, prospețime actualmente le plasează, deseori și deloc pentru timpuri nereprezentative, pe locuri de frunte în economia mondială, în cea globală, aflate acestea din urmă pe drumul unei noi revoluții industriale caracterizată la bază, de excelența informaticii. Ne gândim, alăturându-i-se Japoniei cu astfel de state de serviciu ceva mai vechi, la China, la India, la Brazilia, Mexic, Argentina, la statele emergente din Asia de Sud-Est, la Rusia chiar etc. Exemplul economiei Chinei care zilele trecute, după cum anunțau statisticile internaționale și marile agenții de presă, a depășit Statele Unite în postura de primă forță economică a lumii, este elocvent. Desigur, rămân tehnicile de vârf, de străpungere, unde Statele Unite, Europa au poziții greu de clintit, dar și în acest sens se produc și, se pare, că se va produce mutații în sensul celor arătate. Potențialul financiar poate rezolva astfel de probleme.

Faptul că universitățile americane, au performanțe bazate în bună măsură pe importul de inteligență mai ales din țările menționate, după Europa sau înaintea ei, spune mult. De exemplu, numeroși șefi de catedră de informatică, din instituțiile de învățământ amintite, provin din China, India, din Japonia, se lucrează pe bază de contracte ferme cu Indonezia, cu Singapore, cu Shanghai sau Beijing etc. Desigur că avem de-a-face astfel cu o expresie meritorie, însemnată a globalizării cu stimularea, și pe această cale, a inteligenței și performanțelor din SUA și țări europene dezvoltate. Dar, deopotrivă, avem de-a-face și cu un detaliu, deloc neînsemnat, al zdruncinării unui anumit monopol deținut până nu cu multă vreme în urmă, din punct de vedere național, de Statele Unite, de câteva state europene precum Germania, Franța, Regatul Unit, Olanda, Belgia ș.a. Iar examinările în acest parametru, prospecțiile legate de o anumită forță financiară în declin în unele din ultimele țări semnalate comparativ cu alte țări din Asia și America Latină ar putea continua, sprijinind, în bună măsură, iminența și a unor alte mutații de tipul celor arătate.

Oricum, se vădesc desuete unele modele europene sau americane de a diminua realmente sărăcia în lume prin diminuarea expiativă a numărului celor săraci, acțiuni de tip malthusian. „Când vor muri săracii, vom scăpa de sărăcie". Sărăcia în lume poate fi diminuată esențial, cu precădere, prin crearea condițiilor și prin efortul lor propriu, ca săracii să muncească și să câștige mai mult, să fie utili, să-și părăsească un astfel de statut damnat. Cât de multă dreptate avea marele l'Abbé Pierre. Și tot oricum, ca o problemă care trebuie rezolvată, reiterându-l pe marele demograf francez de acum câteva decenii, Alfred Sauvy, este tot mai dificil dialogul, este tot mai greude comunicat, unei populații de regulă, tinere, de pe alte continente, având alte cutume, modele, filozofii, deprinderi, principii, cu populația relativ tot mai îmbătrânită din Marea Europă și din „produsul" ei începând de acum câteva veacuri (din 1492) care este SUA.

Ce ne rezervă astfel viitorul? Se pare că nici forța, de o parte, sau sălbăticia uneori de cealaltă parte, nu reușesc să rezolve probleme de acest tip sau de altul, vădindu-se mereu aspecte care realmente înspăimântă. Să ne referim la terorism și la amplitudinile sale. Să ne referim la propagarea bolilor, de exemplu chiar Ebola, într-o lume globală, intens circulată, propagare care, de fapt, nu cunoaște granițe? Să ne gândim la cât costă eforturile de izolare și la câtă vreme ele pot fi susținute ca atare? Să ne gândim la posibilitățile repetabilității fenomenului? Cred că și în acest sens, precum în multe altele, iluminismul, cu trăsăturile sale amintite, poate „lumina", prevenind nenorociri și catastrofe, iluminism care, de altfel, se integrează în modelul dezvoltării durabile și sustenabile.

O speță în acest cadru și care crează probleme este ceea ce se numește „Lumea rusă". Să vedem.

„Lumea rusă". O filozofie, un concept, un mănunchi de politici, deloc în ultimul rând economice, inițiat, mai de mult, dar sprijinit și stimulat – după cum scriu chiar publicațiile rusești – de președintele rus Vladimir Putin. Se arată – desigur fără pretenții teritoriale mărturisite – că „rușii, toți, chiar dacă locuiesc în afara țării, sunt purtătorii unei civilizații singulare, ai unei misiuni istorice", Kremlinul urmând

„să facă din ei apărătorii valorilor rusești tradiționale, sufletești și religioase în primul rând, valori uneori depărtate de cele ale lumii occidentale". Dintr-o astfel de perspectivă, Rusia s-ar vădi mai degrabă o civilizație decât o țară.

Pare să fie vorba, într-o măsură însemnată, de păstrarea nealterată a cutumelor, a tradițiilor, a unor valori și principii naționale, constituite și dezvoltate la oameni care au simțit de multe ori la fel cu sufletul și religia, cu inima și implorarea divinității. Este mai greu de reproșat unei asemenea filozofii, în condițiile în care aproape toate statele lumii, importante sau mai puțin importante, își identifică, personalizează și își susțin „naționalii" de geneză de cele mai multe ori oriunde s-ar afla aceștia. Sub astfel de aspecte, „Lumea rusă" ocupă un loc aparte în zona teoriilor, politicilor, teritoriilor care privesc identitatea post-sovietică, respectiv care legitimează regimul, care revigorează și ranforsează și pe această cale puterea și mai ales influența statului rus.

În cadrul general respectiv se vădesc însă și teorii care merg, care scrutează chiar mai departe, integrând inclusiv și concret probleme, aspecte teritoriale. După cum menționa recent revista „Courrier International", inserând mai multe articole, studii apărute în Rusia, prima dintre aceste teorii cu caracter general identifică Rusia ca o mare putere independentă, o fortăreață care, printre altele, are menirea să adune toate forțele impotriva revoluțiilor, haosului și a unor idei, să le spunem, liberale propagate, mai multe, de Europa Occidentală și Statele Unite. Este, în opinia mea, un concept relativ ermetic, sever și intransigent ce nu admite prea multe discuții referitoare la țintele și semnificațiile sale. Un concept care își trage seva mai ales din anii 1950. O a doua teorie, mai realistă, ceva mai flexibilă, presupune, pe bună dreptate, existența unei vaste „lumi ruse", a unei „civilizații ruse" diferită, deseori în plan ideatic, filozofic, spiritual de civilizația occidentală, o lume și o civilizație rusă care se întâlnesc mult dincolo de frontierele Rusiei propiru-zise. Este perspectiva din care mai mulți cercetători explică că deciziile luate de Moscova, în februarie 2014, cu privire la Crimeea au fost dictate nu de simpla dorință de a anexa un teritoriu, ci din perspectiva argumentului „unei lumi singulare" care s-a sprijinit și se sprijină pe același corpus de idei. Și sub acest aspect se relevă însă elemente care înlocuiesc marile tratate internaționale, acordurile, înțelegerile între state cu argumente etnice chiar dacă explicate dintr-o perspectivă mai amplă. Ceea ce – având la bază o întreagă experiență istorică, experiența perioadei de dinainte de Al Doilea Război Mondial, din vremea războiului și de după aceea – diminuează mult din valoarea pragmatică a concepției. Ce ar trebui să facem oare, să „întindem" chiar și teritorial diferite lumi – nu ar fi vorba numai de „lumea rusă" – până acolo încât să cuprindă pe cei mai mulți dintre cetățenii care își revendică o anumită naționalitate? În astfel de condiții, România ar trebui să se întindă de la munții Pindului, spre Valea Timocului și mult dincolo de Tisa, ca să rezum. Mi se pare hazardat și, deopotrivă, în afara lumii noastre de astăzi general acceptată.

Consider că sunt necesare o seamă de explicații. Se activează teza potrivit căreia, în ultimul secol și jumătate, dezbaterea asupra identității și rolului Rusiei în lume a fost în mod sistematic redusă la relațiile internaționale între Rusia și Occident, la „opoziția între slavofili și occidentaliști". Ceea ce mi se pare eronat și vom aminti de ce. Care „opoziție" în condițiile în care în mai tot secolul al XIX-lea și chiar în secolul XX au prelevat alianțe, nu doar militare, între Germania și Rusia, între Austria și Rusia, fiind purtate, în numele unor simboluri comune, numeroase bătălii sângeroase? Dar rudeniile de sânge încoronate? Și am putea continua. Oricum, de nu puține ori în Rusia s-au acreditat astfel de idei mai ales din perspectiva „războiului rece" dar și a timpului mult mai recent în care acesta pare să revigoreze.

Actualmente, în dezbaterea de idei din Rusia și nu numai, se vădesc, dintr-un unghi mai concret, cel puțin 3 curente nu neapărat politice. Anume, curentul liberal, care potrivit publicației amintite, „Courrier International", își află sorgintea în tradițiile occidentaliste ale secolului XX, cât și în „ofensiva" internaționalismului liberal contemporan. Pe urmă, „curentul realist statocentrist", ce privește relațiile internaționale ca relații exclusiv între state. S-au alăturat astfel și mai mulți liberali dezamăgiți de politica Occidentului din anii 1990 și de mai apoi, mai ales în ceea ce privea și privește lărgirea spre est, cât mai spre est, a NATO. Antidotul ar fi „realismul defensiv", în speță menținerea și dezvoltarea unei sfere de influență rusă pe vechile teritorii sovietice, și nu numai, în paralel cu contenirea hegemoniei americare, contenire, însă, pe care o întâlnim, sub o formă sau alta, și în Uniunea Europeană, în Germania, Franța ș.a. Într-un astfel de cadru, Rusia se dorește un centru foarte influent într-o lume multipolară. Oricum, un concept ceva mai deschis.

În sfârșit, curentul naționalist recomandat cu multă forță în politica externă, curent ce s-ar divide, la rândul său, în „neoimperialiști" și „etnonaționaliști". Primii, „neoimperialiștii", doresc explicit restaurarea unui stat cu frontierele fostului URSS și chiar mai mult, în vreme ce „etnonaționaliștii" au în vedere în mai mare măsură o așa-numită „adecvare geografică între stat și națiunea etnică", revendicând construcția unei entități politice, de un fel sau altul, nu neapărat cu granițe, care să acopere teritoriile locuite de ruși și de o parte din celelalte popoare orientale slave sau cu influență slavă, în speță Rusia, Bielorusia, Ucraina de

Nord, Kazahstanul, Transnistria etc. etc.

Desigur, unele construcții propuse par mai fanteziste, altele mai puțin. De fapt, noțiunea, categoria de „lume rusă" ar integra o rețea de persoane și comunități aflate într-un mediu cultural și lingvistic rus și care se află, în afară de cei dinăuntru, și dincolo de frontierele Federației Ruse. Operează „o noțiune mai largă decât cea de compatriot", promovând ideea că, prin forța împrejurărilor, poporul rus a devenit unul dintre cele mai mari, poate cel mai mare popor, dispersat prin lume. De exemplu, „Ucraina și Crimeea sunt populate de milioane de ruși...". Repere în evoluția istorică ar putea fi acestea: „sfârșitul războiului rece a creat condițiile unei cooperări echitabile între Rusia, Uniunea Europeană și Statele Unite, «cele 3 ramuri ale civilizației europene». Iar, în acest cadru, anumite concepții asupra civilizației și gândirea liberală au putut coexista". Ofensiva Vestului și Statelor Unite, însă, într-o anumită direcție, nu ar fi cea mai potrivită astfel. Pentru Rusia și pentru „lumea rusă", adoptarea valorilor occidentale nu ar fi singura cale de progres. Dimpotrivă, s-ar putea intra într-o concurență veritabil globală, confruntându-se sistemele respective de valori și modelele de dezvoltare. Or, de mai multe ori, menționează publiciști și cercetători ruși dintre cei mai importanți, politica Statelor Unite și politica UE pot fi sesizate ca instrument al expansiunii occidentale, în același cadru vădindu-se acțiunile privind lărgirea NATO. Ca urmare, aceasta se înțelege, „compatrioții ruși" ar trebui – vezi bine, n.n. – „apărați chiar cu prețul vieții".

Evident, sunt multe de discutat. În opinia mea, problemele se vădesc cu precădere economice, de putințe și de neputințe: profituri imense, „aranjamente", resurse naturale, locuri de muncă, conservarea marilor resurse financiare de o parte, statutul de producători pentru unii și de consumatori pentru alții etc. Uneori, crizele din vest au fost rezolvate prin translatările lor spre est, spațiu imens pentru debușee... Deasemenea, astfel de chestiuni sunt în măsură să tragă un semnal de alarmă în ce privește utilizarea globalizării, de către forțe economice puternice, oricare ar fi ele, în scopul realizării intereselor lor ca atare, deseori în afara celor economice propriu-zise, adică de creștere a producțiilor și diminuare a sărăciei, de amplificare a productivității muncii, de diminuare a ignoranței, de progres social etc.

Factorii, elementele care însă apropie cele două lumi, lumea occidentală și „lumea rusă", spații pe care, le consider că nici nu sunt esențialmente deosebite, s-ar putea identifica tocmai în sfera generală a iluminismului, generat, într-o măsură, și amplificat veacuri la rând și de „lumea rusă". Ne putem gândi la contribuția imensă a literaturii și artei ruse pentru îmbogățirea și, uneori chiar, replierea și restructurarea literaturii și artei occidentale, la marii corifei astfel, un Dostoievski, un Pușkin, un Tolstoi (Lev Nicolavici), un Șolohov, un Repin, un Maiakovski, un Gorki, marii compozitori ruși de felul lui Ceaikovski, Glinka, Musorski, Rimski-Korsakov și atâția alții. Am dat doar câteva nume. Întâlnirile pe acest teren, de reflecții, de tihnă și reverie, de pace, de colaborare pot reprezenta veritabile „Întâlniri pe Elba", generând progres uman și nu acțiuni devastatoare sau catastrofe, care, în prezent, ne pândesc, totuși, la tot pasul. Pentru a conserva civilizația, umanitatea avem nevoie de eforturi comune, de rațiune, de judiciozitate, de răspunsuri globale la probleme globale economice și nu doar. Avem nevoie de toleranță, în mod deosebit de toleranță. Avem nevoie de acțiuni comune, de filozofia după care „și altora trebuie să le fie util ceea ce fac eu", și nu de confruntări și conflicte sângeroase, perdante finalmente, pe termen scurt, mediu sau lung pentru toți... Extrapolând o dilemă deseori amintită în publicistica rusească, s-ar putea spune astfel: „ a renunța să intervenim militar, înseamnă a pierde. A susține pe separatiști înseamnă a declara războiul". Consider o diagnoză destul de corectă care pune într-o primă lumină de necesitate toleranța și înțelegerea. De „revanșe post-sovietice" nici Rusia – sunt sigur – nu are nevoie. Să ne gândim, totuși la câte sunt de rezolvat în lume, obligându-ne să fim înțelepți...

Bibliography:

Alain Besançon, *Sfânta Rusie / Sacred Russia*, Humanitas, București, 2013; 164 pp.

Paul Johnson, *O istorie a lumii moderne (1920-2000) / A History of the Modern World*, 3rd ed., Humanitas, București, 2014; 851 pp.

Dorinda Outram, *Panorama iluminismului / The Enlightenment*, Edit. All, București 2008; 320 pp.

Dan Popescu, *Cultură și economie / Culture and Economics*, „Transilvania" nr. 7/2013

Dan Popescu, *Criza indecentă / The Indecent Crisis*, Edit. Continent, Sibiu-București, 2013; 342 pp.

Dan Popescu, *Amenințări pentru secolul XXI / Threats of the 21st Century*, Edit. Continent, Sibiu-București, 2014; 363 pp.

Igor Zevelev, *La revanche postsoviétique / The Post-Soviet Retaliation*, in *Roussia v Globalnoi Politike*; apud Courrier International no.1237, July 2014.

* * * *La „revolution" de Poutine / Putin's „Revolution"*, Gazeta.ro, Moscou, in *Courrier International*, loc. cit.